

De vrede: What price glory?

Rede uitgesproken op 23 september 1967 ter herdenking
van de Vrede van Breda
door Prof. Dr. A. G. H. Bachrach,
Voorzitter der Nederlandse Delegatie bij het Anglo-
Nederlands Cultureel Accoord.

„Ofschoon de vrede te duur gekocht kan worden, zou een vrede onder de [huidige] omstandigheden toch goed van pas komen”.¹ Dit is geen diplomatieke verwoording van wat misschien ééns beschouwd zal worden als het meest obsederende gevoel van de 20ste eeuw. Het is slechts de kern van een boodschap die Edward Hyde, Eerste Graaf van Clarendon en Lord Kanselier van het Verenigd Koninkrijk, in juni 1667 uit Londen aan de Engelse gevolmachtigden doet overbrengen, hier in Breda. In een volgende brief voegt hij er nog iets aan toe. „Vrede is nodig”, zo schrijft hij, „om de gemoederen te kalmeren, en de Koning van een last te bevrijden die hij niet goed meer kan torsen”.²

Nu is alles uiteraard relatief. Wat de lasten torsende Koning betreft: het is bepaald niet van symboliek ontbloot, dat de avond dat de Hollanders de Engelse vloot bij Chatham verrasten en de Fransen (wat minder spectaculair) Vlaanderen binnentrokken, Zijne Majesteit aanzat aan een souper bij de *maitresse-en-titre*, Lady Castelmaine, waarvan de gasten „were all mad” (in de woorden van een goed geïnformeerd dagboekschrijver) „in hunting of a poor moth”.³ Of de ietwat schijnheilige „Clerk of the King’s Ships”, Samuel Pepys, die deze pikante bijzonderheid naarstig noteerde, verwacht had dat men zijn vorst op de knieën zou aantreffen onder het zingen van psalmen en het prevelen van gebeden, dan wel bij het in stelling brengen van een veldslang op het balkon van Whitehall, vermeldt de historie niet. Wat wij wèl weten is dat Karel II op die plaats en in dat uur een paniek wist te voorkomen; aan ’t Hof was namelijk iedereen ervan op de hoogte dat niets ter wereld

de Witt en de Ruyter kon beletten de Theems op te zeilen en Londen onder vuur te nemen. Zó was „the Merry Monarch” óók wel weer.

Overigens had hij dit nog geen jaar geleden eveneens bewezen, toen de Grote Brand bijna de hele City in de as legde en de Koning — alleen begeleid door zijn broer James, Hertog van York, en generaal Monk, Hertog van Albemarle — te voet en te paard overal in de bedreigde wijken opdook, om persoonlijk huizen te doen opblazen waar zelfs de Lord Mayor geen orders voor durfde te geven, om de evacuatie van de overlevenden te regelen, en om de voedselvoorziening voor noodkampementen te organiseren. En dat was géén kwestie van de impuls-van-het-ogenblik: hij was en bleef ook de ziel van de herbouw, zodat er nog in de jongste tijd door een onderzoeker geconstateerd kon worden dat het Londen-van-na-de-brand in wezen meer aan Karel te danken heeft dan aan de hele Sir Christopher Wren, hoe geniaal de plannen ook waren van deze herschepper van St. Paul's Cathedral en bouwer van o.a. twee-en-vijftig nieuwe kerken.

Dit is niet de gelegenheid om op de psychologie van een Koning in te gaan, wiens vader voor zijn paleis onthoofd was en die zelf ternauwernood het vege lijf had weten te redden; een Koning die elf jaar als balling op 't vasteland had moeten rondtrekken en zijn stand ophouden, terwijl hij (vaker opgejaagd dan geduld) zelden wist waar van de ene week op de andere 't geld voor vlees en linnen vandaan moest komen; een Koning die buiten zijn legitieme aanspraken dan ook niets bezat om een onzeker bestaan mee te rekken dan zijn weldra spreekwoordelijke en in levende lijve traceerbare succes bij het zwakke geslacht. Maar 't is misschien toch niet ondienstig om juist hier zijn definitie van wat iemand tot een *heer* stempelt aan te halen. Die luidde immers „... *to be easy oneself, and to make everybody else so*”.⁴ En dit brengt ons dan weer op de gemoederen, die de jichtige oude Clarendon door het sluiten van een vrede gekalmeerd wenste te zien.

Hoe opgewonden wáren de Britse gemoederen in 1667? In de inleidingen tot de catalogus van de herdenkingstentoonstelling die zo straks zal worden geopend vindt U een historisch overzicht van de gebeurtenissen welke aan de verdragssluiting vooraf gingen. Ik ben géén histori-

Rx 11. may 46

Sir.

ACAD.
LUGD. BAT.
BIBLI.

My self humbly desire to see you at the
and should be with great joy
I hope shortly to hear of Mr. Saignes arrival
from the castle
having long

I am glad to hear of Mr. Saignes coming to the
Hedge, which increases the more (if possible it may)
both your willers, and his servants desire to be
with you to practice and learn that from her
Master she so long has longed for; In the mean
while I am come hither to Breda about my business
and what progress my music has here; this
worthy bearer can tell; only I say; my work
doe generally begin; but they will make some thing of it
at last having especially obtained (and that by
your assistance) so good a beginning and encouragement
for it; Yet for my particular I can but place my
self with the memory and repetition of what I
have heard formerly; besides the imagination that
answer can be from that window, where both
(as it were) the Capⁿ and Lady are burning
with one equal fire; for these my thoughts are
accompanied (being at this present in the castle
here upon the guard) only by the sweet and
harmless nightingale; which with the spring, I
confess adds to this place such sweetness and
delight, that it would make one forget to be
either a Hedge or any pleasure besides; but that
in me your company has made such large impres-
sion of true pleasure and delight, that nothing
else can reduce me from that delight which there-
fore is wish'd and long'd for more from him than
any that is and ever must remaine

Sir.

Your most humble and obdy
servant
W. Swann

Afb. 1. Kapitein William Swann aan Constantijn Huygens. Breda, 21 april 1647. Universiteits Bibliotheek, Leiden

Afb. 2. Edward Hyde, Graaf van Clarendon.
Olieverfportret toegeschreven aan Adriaan Hanneman, eerder aan Soest.

Afb. 3. Titelpagina van J. de Gheyn, „The Exercise of Armes”.
Den Haag, 1607.

cus, ik ben een literator. En tegenwoordig komt de literator — tenzij deze, zoals een Churchill, zelf geschiedenis maakt — pas een heel eind na de historicus. Wanneer de volgorde hier vandaag is omgedraaid, dan gebeurt dit niettemin op goede gronden. Want ééns ging de dichter aan de geschiedschrijver vooraf. En waar wij hier toch bijeen zijn teneinde om te zien naar ons verleden, moge ik U op mijn beurt vóór het historische ook heel even confronteren met het literaire. 't Is tenslotte aan de literator om de stemmen uit dat verleden te beluisteren en, op grond van wat hem bekend is omtrent taal en stijl, woord en toon, in die stemmen stemmingen te peilen, „gemoederen” voelbaar te maken. En daar zijn wij dus eigenlijk al de hele tijd mee bezig.

Toch heeft U recht op een nòg nadere toelichting. Wat ik bedoel is namelijk dit. Wanneer ons verklaard wordt dat de zeeoorlogen die in de tweede helft van de 17e eeuw tussen onze landen werden uitgevochten „handelsoorlogen” waren, dan is „handelsoorlog” natuurlijk zonder meer een verhelderende term. Ging 't niet in hoofdzaak om de Acte van Navigatie waarmee de Engelsen hun economie wilden beschermen en waarvan wij de bepalingen niet wensten te dulden? Zeker. Maar betekende „handel” toen hetzelfde als nu, en betekende 't in Engeland hetzelfde als in de Republiek?

Dat, zo zou U hierop kunnen antwoorden, slaat uitsluitend op de concurrentiepositie. Voor de Engelsen was in die tijd „*the fault of the Dutch*” heel eenvoudig „*giving too little and asking too much*”. Wij waren „de vrachtaarders van Europa”, zoals ons op school is ingeprent, en de Verenigde Oost-Indische Compagnie (evenals de West-Indische) had zich nu eenmaal monopolie-posities overzee verworven, die ze zelfs aan geen broedervolk verkoos af te staan. Trouwens, de Britten zelf, zou U verder kunnen aanvoeren, waren in principe blijkbaar niet minder zakelijk ingesteld. Juist in die tweede helft van de 17e eeuw waar wij 't over hebben luidde immers bij alle grote gelegenheden de toast, ná de dronk op de Koning, kort maar krachtig „*To Ships, Colonies, and Commerce!*”

Nogmaals: zeer zeker. Maar 't eigenaardige is dat, wanneer wij onze ontvangapparatuur wat fijner afstemmen op de signalen uit het verleden, er ook nog een heel andere boodschap doorkomt. Dat is de boodschap

die af te leiden valt niet uit de staatsstukken, noch uit de gezantschapsrapporten, zelfs niet uit meer of minder officiële reisbeschrijvingen, maar uit heel simpele opmerkingen. Daarvan wilde ik U dus iets laten horen.

Allereerst dan een stem die U, alleen al door de status van zijn draager en de plaats van z'n uiting, vandaag wel bijzonder moet kunnen aanspreken. Het betreft een Engelse officier in garnizoensdienst in deze stad en gelegerd in dit gebouw. Zijn naam is Captain William Swann, zijn correspondent ons aller Constantijn Huygens, het moment kort voor het sluiten van de Vrede van Munster.

Om U nog even te oriënteren: in dit kasteel verbleef op gezette tijden de zo genoemde Prinses Royaal, d.i. Mary, dochter van Karel I en echtgenote van de Stadhouder die het als familiebezit in eigendom had. Een van haar hofdames was Anne Hyde, dochter van dezelfde Graaf van Clarendon wiens woorden ons als uitgangspunt hebben gediend en sinds 1659 verloofde van dezelfde Hertog van York (= James = Jacobus) die we bij de brand van Londen hebben ontmoet. Overigens werd die verloving in 't diepste geheim waarschijnlijk in deze zaal gevierd en zijn uit deze verbintenis twee latere koninginnen van Engeland voortgekomen, te weten Mary, echtgenote van Willem III en Anna, diens opvolgster; evenmin als Karel, kon James zich anders dan met de grootste omzichtigheid in dit land bewegen. Maar daar kom ik nog op terug.

Een andere van Prinses Mary's hofdames was een zekere Utricia Ogle, dochter van de vroegere garnizoenscommandant van Utrecht (vandaar „Utricia”),⁵ die zeer schoon en zeer muzikaal was. Huygens, die herhaaldelijk in Engeland was geweest en goed Engels sprak, had als Stadhoudelijk Secretaris ambtelijk nogal wat met de Prinses Royaal te maken omdat deze haar vader tijdens de Burgeroorlog en haar broer in zijn ballingschap naar beste vermogen trachtte te steunen — ook waar dit niet met ons landsbelang strookte. Daarbij was „Sir Constantine”, zoals hij zich sinds 1622 mocht noemen,⁶ een groot muziekminnaar die mejuffrouw Ogle zelfs lessen op de luit, op het spinet en in 't zingen had gegeven. Ook Captain Swann was een liefhebber. Pas overgeplaatst naar Breda, diep onder de indruk gekomen van zowel Secretaris als hofdame — bekoord in oog en oor — schrijft hij nu aan Huygens:

„Sir,

I am glad to hear of Mr. Layniers coming to The Hague, which increases the more — if possible it may — both your scholar's and her servant's desire to be with you to practice and learn that from her Master she so long had longed for. In the meantime, while I am come hither to Breda about my business and what progress our music has here, this worthy bearer can tell; only I say sey werken der geweldig tegen. But we will make something of it at last, having especially obtained — and that by your assistance — so good a beginning and encouragement for it. Yet for my particular: I can but solace myself with the memory and repetition of what I have heard formerly, besides the imagination that answer can be from that window, where both — as it were — the Captain and Lady are burning with one equal fire.

Sir, these my thoughts are accompanied — being at present in the Castle here upon guard — only by the sweet and harmless nightingale, which with the spring I confess adds to this place such sweetness and delight, that it would make one forget [there] to be either a Den Haag or my pleasure besides . . .” (dan volgen de gebruikelijke slotfrases en wordt de brief getekend) *„from Breda castle, this morning being the 21st of April”*; het zal heel vroeg in die morgen zijn geweest.⁷

Ik zal hier op dit moment geen verder commentaar aan toevoegen. Het was mij te doen om U een authentieke Engelse stem te doen horen uit de jaren voorafgaand aan de oorlogen, een stem uit hetzelfde Breda waar de Hertog van York, knarsetandend in al z'n ellende van onwelkome balling, zijn hart verloor maar zijn wrok oplaadde. Want York zou een van de meest onverzoenlijke anti-Nederlanders blijken uit de hele periode, zo onverzoenlijk, dat te zijner ere Nieuw Amsterdam na zijn verovering in deze 2e Engelse oorlog omgedoopt werd in New York.

Nu een stem van de overkant. Onder de Hertog van York als Vlootvoogd diende als vrijwilliger Charles Sackville, Graaf van Dorset. Aan de vooravond van de slag bij Lowestoft in juni 1665 schrijft deze een

nu nog bekende ballade, getiteld „*To all you ladies now on land*”. De Nederlandse admiraal, Wassenaar van Obdam, zou in deze slag met zijn schip de lucht in vliegen. De jonge Dorset, onkundig van wat de volgende dag brengen zou, dicht echter inmiddels als centraal couplet van zijn lied:

*Should foggy Opdam chance to know
Our sad and dismal story,
The Dutch would scorn so weak a foe,
And quit their fort at Goree;
For what resistance can they find
From men who've left their hearts behind?*

Ook dit is een authentieke Engelse stem, die onder de Nederlandse wapendragers — hun vertegenwoordigers hier houden het mij wel ten goede — maar zelden wordt gehoord. Daarbij moge worden aangetekend dat niet alleen de adel, die hier sinds het Verdrag met Koningin Elizabeth I in 1585 als de normaalste zaak van de wereld bij de Engelse hulpoproepen kwam dienen (om terug te keren met het Infanterie-instructieboek van Prins Maurits voor de eigen legerleiding in de veldkist⁸), maar ook de meeste hoofdofficieren die het leger van Cromwell organiseerden, hun loopbaan als krijgsman in de Nederlanden waren begonnen. De eerder genoemde generaal Monk had zich 't eerst onderscheiden bij de verovering van Breda in 1637. De beroemde regimenten Ironsides, tot wie het onsterfelijke woord gesproken was „*pray, and keep your powder dry*”, waren gedrield door de kolonel Dalbier, een Hollander, die ook aan de Lord Protector zelf de beginselen van de krijgskunde had bijgebracht. Het is dan ook niet zonder ironie te constateren dat over dit staatshoofd in 1653 te Delft een pamflet verscheen, getiteld *Den Volmaecten Hypocriet, ofte een levendig afbeeldinghe van O. Cromwell ende het wederspanninghe Engelsche leger*. Maar daar wilde ik het niet over hebben; het ging mij om een klimaat.

In het in 1667 herdrukte *A brief Character of the Low Countries* door een vrij obscure waarnemer, worden twee uitspraken over onze

Lage Landen afgedrukt, die niet minder belangwekkend zijn in dit verband. De ene luidt:

„Their Country is the God they worship, war is their Heaven, peace is their hell, and the Spaniard the Devil they hate”. En daar laat hij dan nog op volgen: *„Custom is their Law, and their will, Reason”*.⁹

Dit sluit dus enerzijds volkomen aan bij onze enorm oorlogszuchtige reputatie in Engeland, waar men telkens weer met verbazing op stuit bij het lezen van beschouwingen over Hollanders uit de 16e eeuw; maar wat er tevens gebeurt is het wat smalend introduceren van de hierbij alles dominerende rol van „custom” en van „reason”. En zo komen we op de andere uitspraak die ik wilde laten horen; die luidt namelijk:

„The people are generally Boorish, yet none but may be bred to a statesman”. En ook dit wordt geadstrueerd: *„they having all this gift not to be so nice-conscienced but that they can turn out Religion to let in Policy”*.¹⁰

Nu is deze hartekreet in twee opzichten typerend. Ten eerste omdat er een wat zuur-zoete erkenning uit spreekt van onze heel eigen vorm van (burger-) democratie; en ten tweede omdat het schisma en de daar toch weer mee in verband gebrachte latere godsdiensttwisten vooral ook in Engeland het volk sterk beroerden.

Beide moeten dan ook in direct verband gezien worden met een derde uitspraak van Feltham, zoals de schrijver heet; daar verklaart hij immers fris van de lever: *„Nothing can quiet them but money and liberty, yet when they have them, they abuse both”*.¹¹

Er is inderdaad een onmiskenbare ondertoon in de expressie van de gevoelens van veel Engelsen ten opzichte van de Nederlanders die, naast bewondering en waardering, een diepgewortelde verguizing manifesteert welke bepaald niet ten tijde van de oorlogen is uitgevonden maar toen alleen pas goed bovenkwam. In dat licht moet U de dichter John Dryden beluisteren. Dryden schrijft naar aanleiding van onze fataal aflopende behandeling van een groep Engelse kooplieden op Ambon als epiloog van een treurspel over deze materie:

*To one well-born the affront is worse and more,
When he's abused and baffled by a boor.
With an ill grace the Dutch their mischief do,
They've both ill nature and ill manners too!
Well may they boast themselves an ancient nation,
For they were bred ere manners were in fashion;
And their new commonwealth has set them free,
Only from honour and civility.¹²*

Hoort U de echo's van eerdere stemmen?

Dryden was niet de eerste de beste. In het jaar dat wij hier herdenken schreef hij zijn *Essay of Dramatic Poesy* dat tot de meest interessante verhandelingen over het toneelschrijven behoort, gepresenteerd als het geheel is in de vorm van een dialoog tussen een viertal Londense heren die zich in een speelschuit de Theems laten afroeien en die dit doen terwijl het gebulder van de Hollandse kanonnen van over de einder komt.¹³

Dit heftige gevoel van aversie tegen het optreden van Hollanders in de dagelijkse omgang is natuurlijk a.h.w. één helft van de duidelijk ambivalente houding die in Engeland van hoog tot laag de hele geschiedenis door tegenover ons is ingenomen; iets wat ook weer bepaald niet afgedaan kan worden met de dooddoener: „ze waren jaloers” — al verklaren zelfs in die tijd al veel Engelsen dat zelf. Er zijn verschillende reële elementen die dit gevoel van irritatie, als U dat liever hebt dan aversie, voeden, als complement van hun waardering en vriendschap. Daardoor wordt het irreële telkens weer op de meest treffende manier gerationaliseerd. Zo zullen wij ons niet verdiepen in de eindeloze toespelingen op de Nederlandse drankzucht. Of die in werkelijkheid zo uitzonderlijk was moge hier in 't midden blijven, hoewel het geen betoog behoeft dat ieder die wel eens in een zeilschip naar Engeland is overgestoken weet hoe dorstig men daar aankomt. Trouwens, ook de schuttersmaaltijden in onze musea liegen er niet om.

Maar wat is nu het geval? De Nederlandse dorst, de Nederlandse vaardigheid in 't droogmaken en inpolderen en het Nederlandse succes

in de groothandel, waardoor geregeld te veel gemunt goud het Koninkrijk blijkt te verlaten, worden in de Engelse volksfantasie met elkaar verbonden. Zo krijgen we liedjes als 't volgende, dat speciaal in de kroegen gezongen werd van East-Anglia waar de door Karel geadelde Zeeuwse ingenieur Sir Cornelius Vermuyden duizenden hectaren land had drooggemaakt:

*The Dutchman hath a thirsty soul,
Our cellars are subject to his call;
Let every man, then, lay hold on his bowl,
'Tis pity the German sea should have all.
Then apace, apace drink, drink deep, drink deep,
Whilst to be had let's the liquor ply;
The drains are up, and a coile they'll keep,
And threaten to drain the Kingdom dry,
Why should we stay here and perish with thirst?
To the new world in the moon away let us goe,
For if the Dutch Colony get thither first,
'Tis a thousand to one but they'll drain that too.¹⁴*

U hoort 't: men begrijpt de Hollander eenvoudig niet. In het aangehaalde vers is 't allemaal vrij goedmoedig, maar de eerder genoemde Feltham is bepaald ontzet, al camoufleert hij dit met een quasi-natuurwetenschappelijke stelling over wat er met de vier elementen bij ons gaande is. Die Elementen, zegt hij namelijk, liggen hier met elkaar overhoop, waarbij de lichtere de zwaardere eronder krijgen, want in Holland „*the Fire consumes the Earth and the Air the Water: The Dutch burn turfs and drain their grounds with Windmills*”.¹⁵

Wanneer we ervan uitgaan dat er in 1568 voor 't eerst iets bleek van een Nederlandse drang om een eigen weg te gaan, dan is de periode tot 1667, dus een kleine honderd jaar, niet lang om aan een nieuw volk, een superieure mini-natie, te wennen. Er waren gewoon aanpassingsmoeilijkheden, zou men kunnen zeggen, tussen de vlugge jonge en de wat langzamere oudere broer.

Wat 't bijvoorbeeld voor de Engelsen heeft betekend om telkens wanneer men zich geconterfeit zag, te weten dat dit door een Zuid- of Noordnederlands penseel was geschied, is ook weer zo'n aspect waarvan de psychologische betekenis niet onderschat moet worden. Het overgrote deel der Tudor-portretten, en bijna alles onder de Stuarts, kwam uit ateliers van landgenoten, die soms ware fabrieken leken. Naast de kunsten, waren er de wetenschappen, vooral de toegepaste wetenschappen. Het zou niet sierlijk zijn nu de rol van Leiden te onderstrepen, alleen wèl weer het effect van 't feit dat de Engelsen op Nederlandse zeekaarten voeren, ja, dat figuren als Lipperhey, Stevin, Snellius, Waghenaar, Christiaan Huygens, Plantijn en Blau de navigatiemiddelen leverden waar de Engelse scheepvaart lange tijd niet buiten kon. Bij dit alles komt dan de geweldige handelspositie van de Verenigde Provinciën en — de kerk. Want dat de bloeiende Nederlandse emigrantenkolonies in Londen evenzeer als in tal van andere Engelse steden gedomineerd werden door de religieus „preciesen”¹⁶ was dan de laatste klap bij de vraag: *hoe kòn men dit allemaal rijmen?* En nu nogmaals terug naar Dryden die, óók weer in 1667, zijn befaamde *Annus Mirabilis* dichtte waarvan dit de openingscoupletten zijn:

*In thriving arts long time had Holland grown,
Crouching at home and cruel when abroad;
Scarce leaving us the means to claim our own,
Our King they courted and our merchants awed.
Trade, which like blood should circularly flow,
Stopped in their channels, found its freedom lost:
Thither the wealth of all the world did go,
And seemed but shipwrecked on so base a coast.*

Deze verzen spreken boekdelen. U beluistert in de openingsregel „*In thriving arts long time had Holland grown*” direct al de erkenning van Nederland's bloeiende kunsten, waarbij wel bedacht moet worden dat de dichter allereerst de beeldende kunsten voor ogen zal hebben gehad, zo niet bovendien de wetenschappen. Maar er schuilt ook een adder onder het gras, want „arts” betekent eveneens „listen en lagen”;

als zodanig introduceert die openingsregel dus de tweede, waarin „crouching at home” evenals het „*Our King they courted*” slaat op de wijze waarop Karel II, bij wijze van spreken de dag nadat het Parlement besloten had hem weer terug te roepen, gefêteerd en in de watten gelegd was, compleet met feestmalen, toespraken en een „Dutch gift” aan geld, goederen, een staatsiejacht en kostbare schilderijen, bij elkaar ter waarde van het in die dagen enorme bedrag van rond 1 miljoen gulden. Dit terwijl de Staten Generaal hem twee jaar eerder uitdrukkelijk de toegang tot ’t land ontzegd hadden. Grappig in dit verband is, dat Dryden wel degelijk beseft heeft dat de regenten anders over de Koninklijke balling gedacht hadden dan ’t volk, niet alleen de Oranjeklanten; in een eerder gedicht van hem komen namelijk de van een opvallend inzicht getuigende regels voor over het vertrek van Karel van Scheveningen waarin wij lezen:

*Afflicted Holland to his (d.i. Karel’s) farewell bring
True sorrow, Holland to regret a King . . .*¹⁷

Welke inspanning hebben Staten Generaal en Stadhouders zich op gezette tijden niet getroost om „Royalty” in Den Haag te krijgen: eerst in de vorm van berooide vluchtelingen, later in de vorm van nauwelijks minder berooide bruiden voor de Oranje-dynastie! U hoeft er Prof. Geyl maar op na te lezen.¹⁸ Maar genoeg wat betreft „*Our King they courted*”; de bitterste gevoelens blijken uit het vervolg dat begint met „*[they] our merchants awed*”, d.w.z. „ze overdonderden onze kooplieden”.

Wat zit hier nu allemaal achter? In wezen niets ingewikkelds. Toen de pogingen onder Jacobus I en Karel I, om een en ander te herstellen via technische en commerciële reorganisatie waren mislukt (men kon niet goedkoper of efficiënter werken), ging men onder Cromwell en Karel II over op niet-economische wapens, dat wil zeggen, men viel terug op z’n geografische en strategische positie. Die was oneindig veel gunstiger dan de Nederlandse. Ging men ’t weghalen van haring door de Nederlandse vissersvloeden in het gezicht van de Engelse kust, en ’t

terugbrengen daarvan in de vorm van dure „pickleherring” aanvankelijk met onderhandelingspogingen te lijf — het begrip „ondankbaarheid” werd daarbij, met een blik op het toch vrij recent nog hulpbehoevende verleden, niet geheel ten onrechte gehanteerd — van af de jaren '30 begon men zich de voordelen van de hoge wal bij de zo goed als altijd uit 't Westen blazende wind ten nutte te maken, evenals de kust met z'n vele baaien en inhammen en de lange verbindingslijnen van de Hollanders met hun thuishavens. Met andere woorden, men zocht zich eerst ten nauwste met de Verenigde Provinciën te verbinden — Cromwell heeft zelfs een vereniging van beide Gemenebesten voorgesteld — zodat de natuurlijke evenzeer als de kunstmatige hulpbronnen van onze respectievelijke landen de inbreng voor een gemeenschappelijke „pool” zouden vormen. Maar na het afwijzen van dit aanbod ging men over tot offensieve actie — zoals te doen gebruikelijk — en wel daar waar wij 't kwetsbaarst waren, n.l. ter zee.

Het is dan ook een veelverbreide misvatting dat de nu volgende strijd er een was van min of meer gelijken die min of meer gelijke problemen hadden op te lossen. Wanneer de Republiek zijn hoogste bloei bereikt, laten we zeggen omstreeks 1650, dan is haar internationale positie 't allerwankelst. Engeland daarentegen is Engeland en kan altijd op zichzelf terugvallen . . .

En nu moet ik mij een ogenblik met U in een wat algemenere bespiegeling begeven en zulks nog wel terugredenerend van het eindpunt van deze beschouwing. In de voortreffelijke studie die Prof. Charles Wilson aan dit thema heeft gewijd onder de veelzeggende titel *Profit and Power*, begint de schrijver zijn laatste hoofdstuk met de woorden:

„*The Treaty of Breda brought to an end an era of more than half a century during which hostility to the Dutch had become a habit of thought with Englishmen, cutting across differences of birth, class, occupation, and outlook*”.¹⁹ Hij zet dan uiteen hoezeer het refrein van alle Engelse bezwaren telkens weer was dat de Hollanders uit Engeland praktisch niets anders haalden dan grondstoffen en half-fabricaten, waarna ze grote winsten maakten in de verwerking en verhandeling daarvan.

De bedrevenheid dezer Hollanders in 't terugverkopen van eindproducten, zowel levensbehoeften als luxe-goederen, als tweede fase in

deze operatie van langzamerhand geweldige omvang, werd toendertijd gevoeld als „a double robbery”. De theorie van het handelsevenwicht werd gezien als de alleen-zaligmakende basis voor een gezonde economie: zo lang als de Nederlandse koopman „pumped England dry” — U herkent het beeld — zowel aan grondstoffen als aan goud (Engeland moest het invoer-overschot immers in cash betalen), zo lang zou er ook geen vooruitgang geboekt kunnen worden in het nastreven van economische onafhankelijkheid — o.a. omdat men die cash ook weer in Amsterdam tegen interest moest lenen.

Edoch, de Verenigde Provinciën waren omringd door staten die stuk voor stuk groter, meer self-sufficient, en rijker aan natuurlijke hulpbronnen en mankracht waren. „The warlike Dutch” van weleer waren in wezen zo pacifistisch geworden als men maar kan denken — niet uit idealisme maar uit bittere noodzaak, zoals ook hun veelgeroemde tolerantie nimmer ontbloot was van een niet onbelangrijk element van opportunisme. Deze oorsprong van ons pacifisme en onze tolerantie doet natuurlijk niets af aan de waarde der vruchten van de desbetreffende geesteshouding op humanitair, cultureel en zelfs juridisch gebied. Maar de realiteit mag gezien worden.

Wat deze realiteit eveneens inhield is dat de waterscheiding die de Vrede van Breda in de ontwikkeling der Anglo-Nederlandse gevoelens betekent niet alleen op het genoemde vlak ligt. Na twee te duur bevonden zeeoorlogen, al kwamen er nog wat opflikkeringen der oude vijandschap na, vatte de overtuiging in Engeland post dat men belangrijker gevaren tegemoet zou moeten treden dan de Hollanders: economische rivaliteit was geen casus belli meer. Bovendien veranderden de principes van aard. Het mercantilisme deed zijn intrede en de industrialisatie werd op georganiseerde leest geschoeid — en wel van boven af, dus van Hof en adel uit en niet, zoals in de Republiek der Verenigde Provinciën, vanuit het individuele bedrijf van de individuele koopman, die, weinig geïnteresseerd in nationale kapitaalsinvestering, zo „vrij” wilde blijven als maar enigszins mogelijk was van alles wat naar centraal geleide economie zweemde, of zelfs centraal geleid landsbestuur. En dat gold zelfs voor de wetenschap.

Mag ik U nu in dit verband nog éénmaal terugvoeren naar Dryden's coupletten? „*Trade which, like blood, should Circularly flow*”, zegt hij bitter, „*stopped in their (d.i. der Hollanders) channels, found its freedom lost*”.²⁰ Heeft U de toespeling op de ontdekking van de bloedsomloop gehoord? Die danken wij aan William Harvey en ik word nooit moe Sir Thomas Browne te citeren die zulks „*a discovery*” noemde „*which I prefer to that of Columbus*”.²¹ De eeuw der ontdekkingsreizen was inderdaad al lang voorbij; het tijdperk dat wij hier in Breda bereikt hebben is het tijdperk van Newton — een Newton die in 1667 de zwaartekracht had ontdekt en die, genie dat hij was, niettemin slechts één der 55 gewone leden was van de door Karel II gestichte „*Society for Improving Natural Knowledge by Experiments*”, zoals de volledige naam van de Royal Society luidde.

En zo kom ik aan de laatste stemmen die ik U wilde laten horen. De eerste daarvan is die van Bisschop Thomas Spratt, geestelijke en geleerde, een der eerste leden en tevens secretaris, die in ook weer 1667 zijn bijna sensationeel te noemen *History of the Royal Society* het licht deed zien. Daarin lezen wij dat de leden gehouden waren de verslagen van hun onderzoekingen in de vorm van referaten bekend te maken. Deze referaten dienden gesteld te worden — en daar gaat het mij om — in „*a close, naked, natural way of speaking*”; wat er geëist werd waren „*positive expressions, clear sense, a native easiness, bringing all thing as near mathematical plainness as they can, and preferring the language of artisans, countrymen and merchants before that of wits and scholars*”.²²

Hoe oneindig belangrijk een dergelijk beginsel voor een dergelijk instituut was in verband met de democratisering van het wetenschappelijk onderzoek en onderwijs, behoeft wel niet nog apart te worden uiteengezet. Ik wil U alleen nu nog een anonieme rijmprentschrijver aanhalen die korte tijd later een op straat te verkopen gedicht vervaardigt dat hij *The Glories of London* noemt en waarin hij op een gegeven ogenblik ook op de Royal Society komt. De leden worden „*that Royal train*”, dus heel vleierend „*die koninklijke stoet*”, genoemd en ze worden geprezen om hun directe benadering van de geheimen der natuurwetten. De geleerden uit de Oudheid, in vergelijking met hen,

*In a great Circle first . . . ran about
And with much pains found some small trifles out.
But these (d.i. de R.S. leden) have found so straight
and sure a way,
That though we go but slow and sometimes stay,
We'll find our journey's end as soon as they.
Nay, I daresay that I have found from hence
To know the difference betwixt words an sense . . .*

Hoort U weer de echo's? Maar daar blijft het niet bij; hij vervolgt met ons:

*The brawny Dutchmen here we soon confute,
We make their schools, if not their cannons mute.²³*

Voelt U wat er gezegd wordt? „Brawny” is zoiets als „gespied”, „op z'n kracht stoffend”; die soort Hollanders zullen de Engelsen er dus spoedig „onder krijgen”, want als ze al niet hun vuurmonden tot zwijgen kunnen brengen dan toch wel hun „schools”, d.w.z. hun Universiteiten, hun geleerden. Maar nog heeft de onbekende dichter zijn belang voor ons betoog niet verloren; hij gaat dan namelijk door met zijn loftuiting op de leden van de Royal Society, waarbij hij de volgende karakteristieke opmerking maakt:

*Here (d.i. in Engeland) is no private happiness design'd,
Their learning (d.i. van de leden) tends to enrich all mankind,
Let then no more those States-men (d.i. de Staten-Generaal) prate
That Learning ruins both the Church and State,
Those Royal Souls (dus weer van de Royal Society) a braver
way do show:
That is the richest State, that most doth know,
And that the soundest Church, where learning most
doth flow . . .²⁴*

Ik vertrouw dat verdere exegese overbodig zal zijn. De achtergrond van

de tegenstelling „private happiness” en verrijking van „all mankind”, tussen het ruïneren van „Church and State” en „a braver way” voor de toepassing van „learning”, tussen „richest State” en „soundest”, d.i. sterkste, meest gezonde, „Church” — dit alles, zoals ’t aangevoeld is door een volksdichter, zal U naar ik hoop niet als oppervlakkig cliché getroffen hebben. Nederland was wat het was, bij het sluiten van de vrede van Breda, maar Engeland was in de opmars — al leek het aan ’t kortste eind getrokken te hebben.

En hiermee ben ik aan het eind gekomen van wat ik te zeggen had. Johan de Witt heeft de vrede een „Glorieus Tractaet” genoemd. De kreet „*What price glory?*” die ik mij veroorloofd heb, in navolging van een populaire reactie op overwinningen uit de Eerste Wereldoorlog, als voetnoot bij de herdenkingsvreugd te slaken is niet bedoeld als ontwaarding. Met mijn Engelse collega Wilson ben ik van mening dat, zoals hij ’t uitdrukt, „*The Treaty of Breda takes next place to the planting of Virginia and the landing of the Pilgrim Fathers in the history of British settlement in North America*”, en hij vervolgt even later „*the Treaty was glorious . . . not as an act of conquest and humiliation but of moderation and good sense*”.²⁵ In dit licht zou ik terug willen komen op die brief van Clarendon uit mijn aanhef. Men zou zich zelfs kunnen afvragen of deze oude Clarendon, voor wie Nieuw Amsterdam toch al definitief New York was geworden, voorvoeld zal hebben hoe belangrijk ééns de woorden konden zijn: „Ofschoon de vrede te duur gekocht kan worden, zou een vrede onder de omstandigheden toch goed van pas komen”.

AANTEKENINGEN

- ¹ Clarendon aan Hollis en Coventry, 14 juni 1667, Brits Museum (Add. Mss 32094).
- ² Idem aan idem, 21 juni 1667.
- ³ Samuel Pepys, Diary, 21 juni 1667.
- ⁴ Zie H. Pearson, Charles II, His Life and Likeness, Londen, 1960, blz. 126.
- ⁵ Sir John Ogle (1569—1640), militaire gouverneur van Utrecht onder Prins Maurits, van 1610—18, (A. G. H. Bachrach, Sir Constantine Huygens and Britain, Leiden, 1960, I, blz. 173).
- ⁶ Op 27 oktober 1622 werd Huygens te Royston door koning Jacobus I tot ridder geslagen.
- ⁷ W. Swann aan C. Huygens, Breda, 21 april 1647, Universiteitsbibliotheek, Leiden (HS. Hug. 37). De in de eerste zin genoemde Nicholas Lanier was „Master of the King's Music” die Karel in ballingschap was gevolgd; „scollar” en „servant” zijn mejuffrouw Ogle, als Huygens' leerlinge, en Swann als haar bewonderaar. Met „business” in de volgende zin wordt bedoeld de dienst en met „our music” hun gemeenschappelijk plan voor het organiseren van kamermuziek. De Nederlandse zinsnede (de Captain sprak blijkbaar ook een mondjevol Nederlands) zal wel slaan op de gebruikelijke moeilijkheden met de „hierarchie weg”. De spelling van Swann is hier gemoderniseerd.
- ⁸ J. de Gheyn, The Exercise of Armes for calivres, muskettes, and pikes. After the Ordre of . . . Maurits Prince of Orange, Den Haag, 1607. Dit was de Engelse uitgave van het in het zelfde jaar te Amsterdam gepubliceerde Wapenhandelinge van roers, musquetten ende spiessen, achtervolgende van sijn Excellentie Maurits, Prince van Orange.
- ⁹ Owen Feltham, A Brief Character of the Low Countries, herdrukt als aanhangsel bij Resolves, Divine, Moral, Political, Londen, 1677, sig. Ggg 1.
- ¹⁰ Idem, sig. Ggg 1.
- ¹¹ Idem, sig. Ggg 2.
- ¹² John Dryden, Amboyna or, the Cruelties of the Dutch to the English Merchants, 1673.
- ¹³ John Dryden, Of Dramatic Poesy, An Essay, 1667, aanhef.
- ¹⁴ Zie Ch. Wilson, Holland and Britain, Londen, 1941, blz. 104.
- ¹⁵ Owen Feltham, op. cit., sig. Fff 4.
- ¹⁶ Zie b.v. Ben Jonson's komedie The Alchemist (1610), waarin hij deze situatie hekelt d.m.v. de figuren Tribulation, „a pastor of Amsterdam” en Ananias, „a deacon there”.
- ¹⁷ John Dryden, Astraea Redux, 1660, regel 221-2.
- ¹⁸ De vluchtelingen waren Elizabeth Stuart, Koningin van Bohemen, met haar kroostrijk gezin sinds 1622 in het huis van Oldenbarnevelt te Den Haag gelogeed; voor de Mary's, waarvan de vrouw van Willem II in 1642 „de bruyd in de schuyt” was die een niet door eenieder gewaardeerde verpersoonlijking belichaamde van 't beginsel dat „de cost gaet voor de baet uyt”, en de vrouw van Willem III de dynastieke basis werd van de „Glorious Revolution” van 1689, zie P. Geyl, Oranje en Stuart, Utrecht, 1939.
- ¹⁹ Ch. Wilson, Profit and Power, Londen, 1957, blz. 143.
- ²⁰ John Dryden, Annus Mirabilis, 1667, regel 5 - 6.
- ²¹ Sir Thomas Browne aan Dr. Henry Power, (1646), zie The Works of Sir Thomas Browne, ed. G. Keynes, Londen, 1964, IV, blz. 255.
- ²² Thomas Sprat, History of the Royal Society, 1667, blz. 113.
- ²³ Troia Rediviva, or the Glories of London, Londen, 1674, regel 511 - 17 en 526 - 27.
- ²⁴ Idem, regel 530 - 37.
- ²⁵ Profit and Power, blz. 142.